

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І. ПИРОГОВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ

»

Проректор з наукової роботи
проф. О. Власенко

«18» 19 2019 р.

МЕДИЧНА ЕТИКА ТА ДЕОНТОЛОГІЯ
(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
з підготовки доктора філософії
на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти

галузі знань 22 Охорона здоров'я, 091 Біологія
(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 Медицина, 221 Стоматологія,
228 Педіатрія, 229 Громадське здоров'я, 091 Біологія
(код і найменування спеціальності)

мова навчання українська, російська, англійська

2019 рік
Вінниця

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, відділ аспірантури, докторантури

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: докт.мед.н, проф. С.В. Римша,
к.мед.н., доц. Рациборинська-Полякова Н.В.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Завідувач кафедри медичної психології та психіатрії з курсом ПДО
докт.мед.н., професор Пшук Н.Г.,
докт.мед.н, доцент Мостова О.П.

Обговорено на засіданні кафедри психіатрії, наркології та психотерапії з курсом ПО
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова та рекомендовано
до затвердження на центральній методичній раді / науковій комісії
« 26 » квітень 20 19 року, протокол № 9

Схвалено на центральній методичній раді / науковій комісії та рекомендовано до
затвердження вченою радою « _____ » _____ 20 ____ року, протокол № ____

Затверджено вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І.
Пирогова

« 30 » 05 20 19 року, протокол № 10

Вчений секретар _____ (Серебреннікова О.А.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “Медична етика та деонтологія” складена відповідно до Освітньо-наукової програми Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова

на третьому (освітньо-науковому рівні)

(назва рівня вищої освіти)

галузі знань

22 «Охорона здоров'я»

(шифр і назва галузі знань)

спеціальності

222 «Медицина».

(код і найменування спеціальності)

Опис навчальної дисципліни (анотація)

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Аспіранту винесені питання етики та деонтології як основи лікарської діяльності, основні проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності, моральні та правові аспекти лікарської діяльності.

Статус навчальної дисципліни: вибіркова (2.1.1.1.).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є моральні засади у діяльності медичних працівників, їх високогуманне ставлення до хворого як необхідна умова лікувального процесу, взаємини медика і хворого в системі охорони здоров'я; взаємини медичного працівника і суспільства – держави; взаємини між медиками (лікарями, середнім медичним персоналом) у колективі; взаємини лікаря і мікросоціального середовища (родичі, сусіди, співробітники) хворого; ставлення лікаря до себе, його самооцінка, оцінка ним своєї діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки: відповідно до навчального плану, вивчення навчальної дисципліни «Медична етика та деонтологія» здійснюється, коли аспірантом набуті відповідні знання з основних базових дисциплін на II рівні вищої освіти, а також дисциплін: Історія філософії, як методологічна основа розвитку науки та цивілізації, Англійська мова у науково-медичному спілкуванні, Культура мови лікаря: термінологічний аспект, Публікаційна активність та наукометричні бази даних, Біоетичні та медико-правові основи наукових досліджень, з якими інтегрується програма медичної етики та деонтології, Організація охорони здоров'я, право, фундаментальні та клінічні дисципліни. У свою чергу, Медична етика та деонтологія формує засади поглибленого вивчення аспірантом спеціалізованих клінічних та фундаментальних теоретичних (Нормальна анатомія, Патологічна анатомія, Фізіологія, Патологічна фізіологія, Фармакологія, Мікробіологія, Гістологія) дисциплін.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Медична етика та деонтологія» є поглиблення теоретичної та практичної підготовки практикуючих лікарів, набуття ними розуміння професійного обов'язку і принципів поведінки медичного персоналу, спрямованих на створення сприятливих умов для одужання хворих у самостійній лікарській діяльності в медичних закладах.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «медична етика та деонтологія» є виховання і дотримання рівня підготовки сучасного висококваліфікованого фахівця в галузі медицини для повсякденної роботи, формування системи знань, професійних умінь та практичних навичок стосовно етичних норм і основ, які використовуються в діловому спілкуванні з колегами, медичним персоналом, хворими і населенням, що в сукупності готує основу майбутньої професійної діяльності у якості викладача ВНЗ, науковця-дослідника у сфері клінічної медицини.

Результати навчання

Програмні результати навчання (РН)

- РН1 Демонструвати безперервний розвиток власного інтелектуального та загальнокультурного рівню, самореалізації.
- РН2 Інтерпретувати та аналізувати інформацію з використанням новітніх інформаційних технологій.
- РН3 Виявляти невирішені проблеми у предметній області, формувати питання та визначати шляхи їх рішення.
- РН4 Формувати наукові гіпотези, мету і завдання наукового дослідження.
- РН5 Розробляти дизайн та план наукового дослідження.
- РН6 Виконувати оригінальне наукове дослідження.
- РН7 Пояснювати принципи, специфічність та чутливість методів дослідження, інформативність обраних показників.
- РН8 Володіти, вдосконалювати та впроваджувати нові методи дослідження за обраним напрямом наукового проекту та освітньої діяльності.
- РН9 Аналізувати результати наукових досліджень, використовувати методи статистичного дослідження.
- РН10 Впроваджувати результати наукових досліджень у освітній процес, медичну практику та суспільство.
- РН11 Презентувати результати наукових досліджень у формі презентації, постерних доповідей, публікацій.
- РН12 Розвивати комунікації в професійному середовищі й громадській сфері.
- РН13 Організовувати освітній процес.
- РН14 Оцінювати ефективність освітнього процесу, рекомендувати шляхи його удосконалення.
- РН15 Організовувати роботу колективу (студентів, колег, міждисциплінарної команди).
- РН16 Дотримуватися етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами.
- РН17 Дотримуватися академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів.

Очікувані результати навчання з дисципліни:

1. Аспірант повинен знати історію формування етики як науки, значення філософської думки відомих мислителів старовини Аристотеля, Платона, Сократа, Демокрита та історичні аспекти медичної етики й деонтології.
2. Здобувач вищої освіти здатний пояснити та обґрунтувати специфіку професійної моральності й професійної етики.
3. Пояснити сутність загально медичної проблеми щодо вимог до інформації про фахову діяльність у протоколах та інших нормативних актах
4. Аспірант повинен вміти застосовувати категорії моральної свідомості в повсякденній роботі, здійснювати етичні вчинки, що забезпечують права пацієнтів.
5. Здатний назвати сучасні підходи до виховання сучасного висококваліфікованого фахівця в галузі медицини відповідного рівня підготовки для повсякденної роботи,

формування системи знань, професійних умінь та практичних навичок стосовно етичних норм і основ, які використовуються в діловому спілкуванні з колегами, медичним персоналом, хворими і населенням, в основному підготовленого до майбутньої професійної діяльності у якості викладача ВНЗ, науковця-дослідника у сфері клінічної медицини.

6. Здобувач вищої освіти повинен дотримуватись етики у взаємостосунках лікар-хворий і лікар-лікар, в медичних колективах, з медичними представниками, між суб'єктами медицини й державою; просувати новітні медичні технології та препарати згідно етичних критеріїв ВООЗ.

7. Здійснювати самостійну професійну діяльність згідно етичних принципів належної медичної практики; формувати етичні норми і культуру фахової діяльності в медичних закладах, фірмах і компаніях.

8. Здатний назвати сучасні завдання і вимоги належної медичної практики.

2. Програма навчальної дисципліни

Дисципліна	Модулі	Загальна кількість годин	Кредити ЄКТС	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Медична етика та деонтологія	Модуль 1	45	1,5	8	22	15

Модуль 1

Тема 1. Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності. Медична етика, деонтологія і право. Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря. Етапи становлення медичної деонтології в різні епохи розвитку суспільства.

Тема 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності. Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”. Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря. Проблема життя та смерті у медичній етиці та деонтології. Евтаназія: морально-етичні проблеми.

Тема 3. Моральні та правові аспекти лікарської діяльності. Лікарські помилки та правова відповідальність лікаря. Моральні та правові аспекти лікарської таємниці.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Всього	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності.	12	2	6	4
Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності	21	4	10	7
Моральні та правові аспекти лікарської діяльності	12	2	6	4
Усього	45	8	22	15

4. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Медична етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря, етапи становлення в різні епохи розвитку суспільства.	2
2.	Особливості взаємовідносин в у системі “лікар-хворий” в різних царинах професійної діяльності лікаря.	2
3.	Проблема життя та смерті у медичній етиці та деонтології.	2
4.	Моральні та правові аспекти лікарських помилок та лікарської тиасмниці.	2
Усього		8

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Медична етика, деонтологія і право.	2
2.	Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря.	2
3.	Медична етика та деонтологія у практичній діяльності, етапи становлення в різні періоди розвитку суспільства.	2
4.	Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”.	4
5.	Засоби комунікації в практичній діяльності лікаря.	2
6.	Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря.	4
7.	Морально- етичні аспекти лікарської діяльності.	2
8.	Моральноетичні проблеми та моральноправові аспекти лікарської діяльності.	2
9.	Медична етика і деонтологія як основа формування сучасного лікаря.	2
Усього		22

6. Самостійна робота

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Поняття етики. Основні етапи становлення етики. Етика в системі знання про мораль. Значення етики на рубежі XX і XXI століть. Історичні аспекти медичної етики й деонтології.	1
2.	Поняття і категорії моралі. Мораль і духовність. Основні концепції походження моралі. Функції моралі.	1
3.	Характеристика понять моральної свідомості. Вчинок як початковий елемент етичної поведінки. Суть етичної свободи.	1
4.	Специфіка професійної моральності і професійної етики. Основні поняття професійної моральності. Ділова етика і духовність. Етичне виховання.	1
5.	Роль етики й деонтології у формуванні особистості лікаря.	1
6.	Етика взаємостосунків лікаря і хворого.	1
7.	Етичний зміст взаємостосунків лікаря із медичним персоналом.	1
8.	Етика і професійні відносини в медичних колективах. Етична сторона взаємостосунків між суб'єктами медицини і державою.	1
9.	Ціль етичних критеріїв ВООЗ і сфера їх вживання.	1

№ з/п	Тема	Кількість годин
10	Етика просування на ринок лікарських препаратів. Етика рекламування лікарських препаратів серед лікарів і населення. Роль медичних представників у просуванні лікарських препаратів на ринок. Етичні аспекти самостійного лікування без рецептурними препаратами в світовій практиці.	1
11	Етичні аспекти симпозіумів і наукових нарад медичних працівників. Вимоги до інформації, що поміщається в анотаціях, вкладках і брошурах щодо препаратів, медичних приладів.	1
12	Базові поняття етики бізнесу.	1
13	Управлінська етика.	1
14	Вплив етичних норм на розвиток медицини.	1
15	Формування етичних норм і культури професійного спілкування в медичних закладах.	1
Усього		15

7. Індивідуальні завдання: Підготовка індивідуальних творчих завдань з розкриттям особливостей формування відносин між лікарем-хворим-суспільством, між медичним працівниками, стосунків в медичному колективі. Особливу увагу слід звернути на загальні питання моралі, моральності, та історію формування деонтології в медицині відповідно до періоду розвитку суспільства.

8. Завдання для самостійної роботи: опрацювання матеріалу згідно тематичного плану із застосуванням сучасних інформаційних технологій, опрацюванням ситуаційних задач, моделюванням клінічних ситуацій, пошуку on-line спеціалізованих ресурсів з презентацією сучасних методів дослідження та лікування.

9. Методи навчання: лекція, пояснення, бесіда, організація дослідження, розповідь, ілюстрація, спостереження, клінічно-дослідні роботи, навчальна дискусія, суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу, рольові ігри шляхом моделювання професійних ситуацій, що викликають інтерес до навчальних предметів, створення ситуації інтересу в процесі викладання навчального матеріалу з використання пригод, гумористичних уривків, створення ситуації новизни навчального матеріалу, опора на життєвий досвід.

10. Методи оцінювання (контролю): усний контроль: основне запитання, додаткові, допоміжні; запитання у вигляді проблеми; індивідуальне, фронтальне опитування і комбіноване; письмовий контроль; програмований контроль.

11. Форма підсумкового контролю успішності навчання: диференційований залік аспіранта складається з суми поточного контролю та балів, отриманих за залікове заняття.

12. Форма поточного контролю успішності навчання: Оцінка з дисципліни “Медична етика та деонтологія” визначається з урахуванням поточної навчальної діяльності аспіранта із відповідних тем за традиційною 4-бальною системою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) з подальшим перерахунком у багатобальну шкалу.

Оцінка "відмінно" виставляється у випадку, коли аспірант знає зміст заняття та лекційний матеріал у повному обсязі, ілюструючи відповіді різноманітними прикладами; дає вичерпні, точні та ясні відповіді без будь-яких навідних питань; викладає матеріал без помилок і неточностей; вільно вирішує задачі та виконує практичні завдання різного ступеню складності, самостійно генерує інноваційні ідеї.

Оцінка "добре" виставляється за умови, коли аспірант знає зміст заняття та добре його розуміє, відповіді на питання викладає правильно, послідовно та систематично, але вони не є вичерпними, хоча на додаткові питання аспірант відповідає без помилок; вирішує всі задачі і виконує практичні завдання, відчуваючи складнощі лише у найважчих випадках.

Оцінка "задовільно" ставиться аспірантові на основі його знань всього змісту заняття та при задовільному рівні його розуміння. Аспірант спроможний вирішувати видозмінені (спрощені) завдання за допомогою навідних питань; вирішує задачі та виконує практичні навички, відчуваючи складнощі у простих випадках; не спроможний самостійно систематично викласти відповідь, але на прямо поставлені запитання відповідає правильно.

Оцінка "незадовільно" виставляється у випадках, коли знання і вміння аспіранта не відповідають вимогам "задовільної" оцінки.

Оцінювання самостійної роботи.

Оцінювання самостійної роботи аспірантів, яка передбачена в темі поряд з аудиторною роботою, здійснюється під час поточного контролю теми на відповідному практичному занятті. Оцінювання тем, які виносяться лише на самостійну роботу і не входять до тем аудиторних навчальних занять, контролюється при проведенні диференційованого заліку.

Критерії оцінювання

Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (200 балів) для дисциплін, що закінчуються заліком та Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (120 балів) для дисциплін, що закінчуються підсумковим модульним контролем (ПМК), прийнятих рішенням Вченої ради ВНМУ протокол №2 від 28.09.10.

Інструкція оцінювання іспитів та диференційних заліків згідно рішення Вченої Ради ВНМУ від 27.09.2012 р. (в основних положеннях з організації навчального процесу).

«Медична етика та деонтологія» вивчається протягом 1 року (1 семестру) і є одномодульною.

Підсумковий модульний контроль є диференційованим заліком, що проводиться на останньому занятті за розкладом. Диференційований залік передбачає обговорення теоретичних питань щодо практичних аспектів етики та деонтології у професійній діяльності лікаря, вирішення 3 ситуаційних задач. Максимальна кількість балів, яку може отримати аспірант під час модульного контролю, складає 80, при цьому максимальна оцінка за обстеження хворого – 50 балів, за ситуаційну задачу – 10 балів. Підсумковий контроль вважається зарахованим, якщо аспірант набрав не менше 50 балів.

Оцінка за диференційований залік відповідає шкалі: оцінка «5» 80-71 бал, оцінка «4» - 70-61 бал, оцінка «3» 60-50 балів.

Поточна успішність вираховується за весь курс вивчення дисципліни, середня оцінка переводиться у бали згідно 120-бальної шкали.

Отримані бали відповідають фіксованій шкалі оцінок: оцінка «5» 200-180 бал, оцінка «4» - 179-160 балів, оцінка «3» 159-122 бали.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики
180-200	A	Відмінно
170-179,99	B	Добре
160-169,99	C	
141-159,99	D	Задовільно
122-140,99	E	

	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення (навчальний контент (конспект або розширений план лекцій), плани практичних (семінарських) занять, самостійної роботи, питання, методичні вказівки, завдання або кейси для поточного та підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів)

14. Рекомендована література

Нормативні джерела:

1. Закони України про охорону здоров'я: Збірник нормативно-правових актів. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – 464 с.
2. Україна. Закони. Про лікарські засоби: Закон // Голос України. — 1996. — 7 травня.
3. Україна. Закони. Про рекламу: Закон // Відомості Верховної Ради України. — 1996. - №39 -С. 181.
4. Етичний Кодекс медичної сестри (прийнято Асоціацією медичних сестер, 1997 р.)
5. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Классификация психических и поведенческих расстройств: Клинические описания и указания по диагностике. ВОЗ / Пер. с англ. – К.: Факт, 1999. – 272 с.
6. Европейская конвенция по правам человека. – Рим, 4.11.1950 //Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – К.: Вид-во «Сфера», 1999. – С. 212-229.

Основна (базова) література:

1. Болтарович З. Українська народна медицина. — К.: Абрис, 1994. — 319 с.
2. Грандо А.А., Грандо С.А. Врачебная этика. - К: РИА»Триумф».-1994.-255 с.
3. Грандо А.А. Лікарська етика і медична деонтологія. - 2-е видавництво, перероб. і доп. - К.: Вища шк., 1988. - 192с..
4. Громов А. П. Деонтология в медицине. — В 2 т. — М.: Медицина, 1988. — Т. 1. — 348 с.; Т, 2. — 324 с.
5. Загальна психологія. Підручник. – К., 2001.
6. Зеленкова І.Л., Беляєва Є.В. Етика: Навчальний посібник. –Мн.: вид. В.М. Скакун, 1995.
7. Етика: Методологические основы клинической медицины. Навч. посібник / Петленко В. П., Сержантов В. Ф. — К.: Здоров'я, 1990. — 182 с.
8. Малахов В. Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. - 2-й виклад., перероб. і доп. - К.: Либідь, 2000. — 384с.
9. Назар П.С., Віленський Ю.П. Основы медичної етики. -. К.:„Здоров'я”. – 2002 – 341 с.
10. Основы этических знаний / під ред. професора М. Н.Росенко. — М.: Вид. "Лань", 1998.
11. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К.: Сфера, 1999. — 121с.
18. Словник з етики. Під ред. І.С. Кіна. — М.:Политиздат, 1990.

Додаткова література:

1. Авіценна. Книга знання.-М.: Ексмо-експресс, 1999. - 749с.
2. Амосов Н. М. Повести. — К.: Дніпро, 1984. — 615 с.
3. Аронов Г Е. Феофил Яновский. — К.: Наукова думка, 1994. — 160 с.
4. Бекон Френсис. Життя. Світогляд. - Мн.: Сучасне слово, 1998.- 350с.

5. Верхован П.Х. Сучасне підприємництво: етика і успіх // Людина і труд.-1994.-№ 5.-С.119-124.
6. Грандо О. Визначні імена в історії української медицини. — К.: РВФ Триумф, 1997. — 335 с.
7. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Етика.-М.: Гардарики, 1999. - 470с.0.
8. Журавель В., Журавель В. Ділова етика і етикет лікаря-менеджера і підприємця // Ліки України.-1999.-№ 10.-С.21 -23.
9. Кодекс медицинской деонтологии / Введение и комментарии Л. Репе; Предисловие П. Рикера; Слово к укр. читателю А. А. Крикунова. — К.: Сфера, 1998. — 164 с.
10. Кузін Ф.А. Культура ділового спілкування. Практична допомога для бізнесменів. - 4-е видавництво - М.: "Вісь-89", 2000. - 240с.
11. Ліпа Ю. І. Ліки під ногами. — Дрогобич, 1990. — 121 с.
12. Лихтенштейн Е. И. Помнить о больном / Послесловие Ю. Н. Щербака. — К.: Вища шк., 1978. — 174 с.
13. Лікує слово. Проблеми медичної деонтології в художній літературі: Навч. посібник /Укладачі: Золотухін Г. О., Литвиненко Н. П., Жебка І.І. та ін. — К.: Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця, 1999. — 264 с.
14. Лебедева М.М. Вам належать переговори.-М.: "Економіка", 1993.-234с.
15. Матвеев В.Р. Основы медицинской психологии, этики и деонтологии.- М.: Медицина, 1984. — 176с.
16. Медицина в Україні. Видатні лікарі XVII—XIX ст. — К.: Держ. наук.-мед. бібліотека, 1997. — 240 с.
17. Міжнародні етичні принципи фармацевтів // Еженед. Аптека.- 2001.- С.18-20.
18. Пенфилд У. Гіппократ.- М.: Армада, 1997.-394с.
19. Пиріг Л. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. — К.: Б.В., 1998. — 472 с.
20. Преданная медицина: Причастность врачей к нарушениям прав человека. — К.: Сфера. 1997. — 269 с.
21. Смирнова –Ракитина А. Повесть о Авиценне.- М.: Армада, 1997.-442с.
22. Соловьев Е.Я. Современный этикет.- М.: Ось.- 2000.-208с.
23. Соловійов Е.Л. Етикет ділової людини - Мінськ: АС АР, 1994.-198с. 27. Спиноза Бенедикт. Об усовершенствовании ума, - М.: Эксмо-экспресс, 1998.-862с.
24. Спиркин А.Г. Философия.-М: Гардарики, 1999, -815с.
25. Товстуха Є. С. Українська народна медицина. — К.: Київська правда, 1994. — 284 с.
26. Етика бізнеса.-М.: Зеркало, 1998.-253с.
27. Хайдеггер Мартін. Думки. Постулати. Афоризми. Філософські інтерпретації. Тези.- Мн.: Сучасне слово, 1998, - 382с.
28. Холопова Т.І., Лебедева М.М. Протокол і етикет для ділових людей.-М.: ИНФРА-М, 1995.-25с.

15. Інформаційні ресурси по медичній етиці та деонтології:

1. [html \[\[img\]http://900igr.net/thumbs/ meditsina/Meditsinskaja-etika/](http://900igr.net/thumbs/meditsina/Meditsinskaja-etika/). Рокицький М. Завантажити роботу Етика і деонтологія в медицині (презентація).
2. [\[url=http://900igr.net/ prezentatsii/meditsina/meditsinskaja-etika](http://900igr.net/prezentatsii/meditsina/meditsinskaja-etika).
3. <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=3858>